



Universiteit Utrecht

**Eindrapport van de ad hoc-commissie
Klacht onderwijs Sociale wetenschappen**

20 februari 2004

1. Inleiding, achtergrond en werkwijze

Begin 2003 heeft een studente bij de faculteit Sociale Wetenschappen een klacht ingediend. De klacht had betrekking op de cursus *Evolutionaire psychologie*, waarin tijdens een van de colleges de theorie van Philippe J. Rushton aan bod kwam. Deze theorie handelt over de genetische oorzaken van verschillen tussen drie "rassen" van de menselijke soort. De klacht van de studente is op verschillende niveaus binnen de faculteit in behandeling genomen. Aangezien dit volgens klaagster tot een onvoldoende bevredigend antwoord leidde, heeft zij zich tot het college van bestuur van de Universiteit Utrecht gewend.

Het college van bestuur heeft op 10 januari 2004 besloten een *ad hoc*-commissie in te stellen die de klacht onafhankelijk toetst en hierover advies uitbrengt aan het college van bestuur. De commissie bestaat uit prof.dr.mr. B. de Gaay Fortman (voorzitter, hoogleraar politieke economie van de rechten van de mens, UU), prof.dr. A. Pilot (hoogleraar/directeur Interfacultair Instituut voor Lerarenopleiding, Onderwijsontwikkeling en Studievaardigheden, UU) en prof.dr. P.J.D. Drenth (emeritus-hoogleraar psychodiagnostiek en arbeids- en organisatiepsychologie, Vrije Universiteit Amsterdam, oud-president KNAW). De commissie wordt ondersteund door drs. L.A. van de Zande (beleidsmedewerker Faculteit der Letteren, UU).

De commissie is gevraagd het college binnen twee maanden te adviseren over de volgende punten:

- op basis van het dossier en op basis van gesprekken met personen die de commissie nodig acht, een oordeel te vellen over de wijze waarop in het college de bewuste theorie aan bod is gekomen en of de theorie hierbij voldoende van context is voorzien;
- op basis van het dossier en op basis van gesprekken met personen die de commissie nodig acht, een oordeel te vellen over de wijze waarop de faculteit de klacht van de studente heeft behandeld.

De commissie heeft in de weken van 2 en 9 februari 2004 gesprekken gevoerd met verschillende betrokkenen: allereerst met klaagster (mw. I. Versteegt), en vervolgens met de klachtencoördinator FSW (mw.drs. G. Bouman), de directeur van het onderwijsinstituut Psychologie (prof.dr. M. van Son) en de decaan van de faculteit Sociale wetenschappen (prof.dr. W. Koops). Ook heeft de commissie gesproken met prof.dr. J.A.R.A.M. van Hooff, emeritus-hoogleraar gedragsbiologie van de UU. De docent van de cursus *Evolutionaire psychologie*, Dr. A.P. Kalma, is intussen vervroegd uitgetreden. Ten tijde van het onderzoek bevond hij zich in het buitenland. Via e-mail heeft de commissie getracht met hem contact te leggen; helaas zonder resultaat. Tot slot heeft de commissie nog enige relevante informatie, met name met betrekking tot de voornoemde theorie, aan het dossier toegevoegd.

Op basis van het dossier en de bovengenoemde gesprekken, heeft de commissie zich een beeld gevormd; het voorliggende rapport is hiervan een weergave. De commissie wil nadrukkelijk wijzen op het feit dat de informatie over het desbetreffende college onvermijdelijk secundair van aard is; de commissie is er zelf niet bij geweest en er zijn geen bandopnamen beschikbaar. De commissie heeft getracht zich op basis van rapportage van de klaagster, enkele medestudenten en de e-mailwisseling tussen klaagster en docent een oordeel te vormen.

Daarnaast heeft zij gedeelten van de sheets en de collegestof (met name het dictaat *Ecology, culture, morality*) en de bovengenoemde e-mailwisseling in haar oordeel betrokken. Zij wijst erop dat ook een dergelijke discussie per e-mail tussen docent en student als een onderdeel van het onderwijs moet worden beschouwd.

De commissie geeft hieronder antwoord op de beide vragen die het college heeft voorgelegd.

2. Inhoudelijke beoordeling van de ingediende klacht

Het College van Bestuur heeft de commissie verzocht een oordeel te vellen over de wijze waarop najaar 2002 in een college binnen de cursus "Evolutionaire psychologie", de theorie van Philippe J. Rushton betreffende genetische oorzaken van verschillen tussen drie majeure "rassen" aan bod is gekomen en of hierbij die theorie van voldoende context is voorzien. Hierbij zij allereerst opgemerkt dat de door de docent aan de studenten ter beschikking gestelde "hand-outs" (sheets en teksten uit het concept-boek *Ecology, Culture, Morality*) bij deze beoordeling moeten worden betrokken. Exacte gegevens over de wijze van behandelen in het college zijn niet te achterhalen, maar uit de wel beschikbare gegevens komt naar voren dat tijdens het eigenlijke college de bewuste theorie slechts summier ter sprake is gebracht. De e-mail correspondentie tussen de docent en één van zijn studenten (de latere klaagster) geeft wel enig inzicht in de vraag wat de docent uit Rushtons gedachtegoed heeft willen overbrengen, wat hij daarmee beoogde, en hoe dit in de presentatie heeft vorm gekregen.

Klaagster verwijt de docent "het ongenueanceerd behandelen van een racistische theorie als onderdeel van het vak Evolutionaire Psychologie". In latere correspondentie wordt het vermeende gebrek aan nuance allereerst verduidelijkt met de kwalificatie "onwetenschappelijk". In de brief aan het College van Bestuur stelt klaagster dat "de docent door het verzwijgen van bestaande kritiek op de methoden, een onevenwichtig beeld [heeft] geschetst van de wetenschappelijke waarde van de theorie, en hiermee de kwaliteit van het onderwijs [heeft] benadeeld." Gevraagd wordt om een oordeel over de behandeling van een "omstreden theorie" in het universitair onderwijs.

De commissie kent geen criteria op grond waarvan beoordeeld zou kunnen worden of een theorie "wetenschappelijk", "wetenschappelijk verantwoord" of "wetenschappelijk evenwichtig" wordt gepresenteerd. Wel meent zij te kunnen uitgaan van de volgende twee didactische vereisten:

- bij de presentatie van een *wetenschappelijk zeer omstreden* theorie aan welke vergaande gevolgtrekkingen worden verbonden, mag aan de kritiek op die theorie niet voorbij worden gegaan.
- bij de behandeling van een *maatschappelijk gevoelige* theorie of werkwijze dient de docent op zorgvuldige wijze aandacht te schenken aan de relatie tussen de resultaten van wetenschappelijk onderzoek en het maatschappelijk gebruik daarvan.

Didactisch-wetenschappelijke zorgvuldigheid

Alvorens een oordeel uit te spreken over de vakwetenschappelijke presentatie van Rushtons theorie door de docent, gaat de commissie in op enkele aspecten van deze theorie.

Rushtons theorie, waarin drie "rassen" op de K-r dimensie worden vergeleken, is een poging een theoretische verklaring te geven voor een groot aantal biomedische en psychologische verschillen tussen deze drie door hem onderscheiden rassen binnen de menselijke soort. Die theoretische verklaring is gegrond in evolutiepsychologische uitgangspunten. Rushton heeft van een zeer groot aantal wetenschappelijke onderzoeken op het bedoelde terrein gebruik gemaakt. In beginsel is er wetenschappelijk niets mis met deze poging: het gaat om een theorie die confirmeerbaar en weerlegbaar is aan de hand van feiten en onderzoeksgegevens, en ook de evolutiepsychologische optiek is een legitieme en volgens sommige experts vruchtbare benaderingswijze.

Het desbetreffende onderzoek en de onderzoeker in kwestie zijn in de populaire media en in bepaalde politieke kringen fel en agressief aangevallen met beschuldigingen van racisme, aanzetten tot discriminatie en het verdedigen van eugenetische praktijken. Uiteraard is tomaten gooien geen onderdeel van een wetenschappelijke discussie; voor zover het gaat om de wetenschappelijke beoordeling van de theorie kan dit dus buiten beschouwing blijven. De docent van de cursus schrijft dit ook in zijn e-mail aan de studente. De commissie onderschrijft zijn opvatting in dezen.

Wat evenwel niet genegeerd kan worden is de wetenschappelijke kritiek, die ook in vakkringen heeft geklonken en nog klinkt inzake de theorie en de interpretatie van gegevens ter ondersteuning van de theorie. We noemen slechts een paar voor de psychologie belangrijke punten:

- a. Belangrijk is dat men in een dergelijke theorie uitgaat van operationaliseerbare begrippen. Een eerste probleem doet zich dan al voor met het centrale begrip "ras". In cultuurantropologische kringen is de onderscheiding in drie "rassen" (negroïde, caucasoid en mongoloïde) op zijn best hogelijk omstreden, en op zijn slechtst absoluut onaanvaardbaar, vanwege het niet operationaliseerbare karakter van het aldus gehanteerde begrip ras. Een zelfde kritiek is geuit in kringen van de fysische antropologie, waarin gelet wordt op meer biomedische kenmerken en (tegenwoordig) resultaten van vergelijkend DNA-onderzoek: er zijn geen scherpe grenzen te trekken en het begrip "ras" is biologisch gezien onbruikbaar.
- b. De suggestie dat het begrip intelligentie cultuuronafhankelijk te meten zou zijn, en dat dus IQ-scores (dit zijn testcores) van deze grote etnische groeperingen vergelijkbaar zouden zijn. De IQ-scores in veel van de geciteerde onderzoeken zijn in feite scores op tests voor een (overigens belangrijk) westers type academische ('scholastic') intelligentie, waarin de factor "reasoning" een zwaar accent heeft. Het behoeft geen betoog dat minder geschoolde Afrikaanse populaties daarop relatief laag scoren. Dat dan vervolgens wordt geponeerd dat de Afrikaanse populaties een IQ-gemiddelde van 70 hebben (dat door psychologen wordt aangehouden als bovengrens voor zwakzinnigheid), zou inhouden dat per definitie de helft van de Afrikanen zwakzinnig zou zijn. Afgezien nog van haar grof beledigende karakter is dit een zonder meer krankzinnige bewering.
- c. De erfelijkheidsquotiënt (H) is een populatiekenmerk, en geen individueel kenmerk; het is het deel van de variantie in testcores (dus verschillen in testcores tussen de mensen) in

een gegeven populatie, dat door erfelijke factoren wordt bepaald. In veel populaties is die erfelijkheidsquotiënt voor intelligentie boven de zestig, of zelfs zeventig. Maar het is absoluut ongeoorloofd op grond hiervan te stellen dat verschillen *tussen* etnische groeperingen ook in die mate erfelijk bepaald zijn.

Waar het hier om gaat is dat niet alleen moreel en politiek verontwaardigde bezwaren tegen Rushton zijn ingebracht, maar dat er ook wetenschappelijk gezien erg veel op de theorie en uitspraken van Rushton is af te dingen. Deze bezwaren vallen niet af te doen met 'diverse wetenschappers waren tegen, maar hadden geen sterke argumenten' (e-mail van docent aan klaagster). Zelfs Herrnstein en Murray (in *The Bell Curve*, p. 643) concluderen dat "the theory remains a long way from confirmation". In onderwijs over deze theorie kan een kritische bespreking van deze bezwaren niet gemist worden.

Daar komt nog iets bij. Los van de wetenschappelijke kwaliteiten van de theorie ligt het hele probleem van evolutionair te duiden verschillen tussen "rassen" uitermate gevoelig. Niet voor niets hebben pers en politiek zich van de zaak meester gemaakt; dat zit hem natuurlijk in het misbruik dat van dit soort theorieën gemaakt is en wordt. Allerlei racistische en (neo-)nazi bewegingen hebben de verschillen, zoals door Rushton geponereerd, uitgelegd in termen van superioriteit en minderwaardigheid, en hebben hierin grond gezien voor vervolging en discriminatie, zelfs voor eugenetica en selectieve uitroeiing. Zelfs als Rushton (en dat geldt zeker voor vele onderzoekers die zich richten op genetisch bepaalde verschillen in intelligentie en persoonlijkheid) zich onthoudt van een expliciet waardeoordeel, dan ligt het gevaar op de loer dat anderen met de onderzoeksresultaten op onaanvaardbare wijze aan de haal gaan. Hiermee wordt geenszins beweerd dat men geen onderzoek mag doen naar of niet mag publiceren over gevoelige, controversiële onderwerpen, die aanleiding zouden kunnen vormen voor misbruik (dat zou immers het einde van de wetenschap betekenen; in principe kan vrijwel alles misbruikt worden). Maar het betekent wel dat de onderzoeker (en zeker de docent) in voorkomende gevallen daarop bedacht moet zijn, moet zorgen dat misinterpretaties worden vermeden, en zo mogelijk moet deelnemen aan het debat over correct gebruik en toepassing van zijn of haar onderzoek.

Gezien zowel de wetenschappelijke status van Rushtons theorie als de maatschappelijke en politieke invloed die deze en dit soort theorieën hebben is met name in het onderwijs (waar men te maken heeft met nog niet volwaardige en volleerde 'peers' zoals in het wetenschappelijk debat) een extra kritische houding geboden.

Van welke politieke partij of religieuze beweging een onderzoeker lid is, doet in beginsel voor de beoordeling van zijn of haar theorie of onderzoek niet ter zake. Het gaat om de kracht van de argumenten en de overtuigende empirische bewijsvoering. Hierin heeft de door de decaan geraadpleegde extern deskundige, prof.dr. W. Hofstee, zeker gelijk. Toch zou, in het licht van het hierboven gestelde, het feit dat Rushton geaffilieerd is met, gesponsord wordt door en ook zelf steun geeft aan allerlei (neo-)nationaal-socialistische en racistische bewegingen, op zijn minst een bel moeten doen rinkelen. Een dergelijke alertheid mag wel van een docent, die deze theorie behandelt, worden verwacht.

Didactisch-maatschappelijke zorgvuldigheid

Klaagster spreekt voorts van een "racistische" theorie. Dit is wellicht de reden waarom zij haar klacht ter beoordeling heeft voorgelegd aan het Landelijk Bureau voor de Bestrijding van Racisme (LBR). In haar concluderende e-mail aan de docent spreekt klaagster van "weinig gevoel voor maatschappelijke verantwoordelijkheid".

Bij de beoordeling van dit verwijt gaat het naar het inzicht van de commissie om de vraag of bij de presentatie van een theorie een evident risico onder ogen moet worden gezien dat daaraan in het maatschappelijk oordelen en handelen onaanvaardbare consequenties worden verbonden. Is dit het geval dan zal het onderwijs tevens moeten voldoen aan criteria van maatschappelijke zorgvuldigheid. Bij haar beantwoording van de door het College van Bestuur in dit verband gestelde vraag of de presentatie van het hierboven besproken gedachtegoed van Rushton van context had moeten worden voorzien en of dit bevredigend is geschied, sluit de commissie aan bij de brief van het College aan klaagster welke op zijn beurt aansluiting zoekt bij de Nederlandse grondwet.

De commissie meent te kunnen uitgaan van de reeds eerder genoemde vereiste inzake maatschappelijke zorgvuldigheid bij de presentatie van wetenschappelijke theorieën in het onderwijs:

- bij de behandeling van een *maatschappelijk gevoelige* theorie of werkwijze dient de docent op zorgvuldige wijze aandacht te schenken aan de relatie tussen de resultaten van wetenschappelijk onderzoek en het maatschappelijk gebruik daarvan.

Studenten worden tijdens en na hun afstuderen geconfronteerd met theorieën en werkwijzen die afkomstig zijn uit verschillende (wetenschappelijke) bronnen. Zij moeten geleerd hebben zelfstandig deze theorieën en werkwijzen op hun waarde, reikwijdte en gevolgen te kunnen en willen beoordelen. Zoals ook het College van Bestuur van de Universiteit Utrecht in zijn brief aan klaagster van 5 december 2003 heeft aangegeven, is deze competentie een wezenlijk onderdeel van de academische vorming van studenten. Het leren gebruiken van resultaten van wetenschappelijk onderzoek in het maatschappelijk handelen in bovengenoemde zin is een essentieel onderdeel van de kwaliteit van het onderwijs. Bij theorieën zoals die behandeld werden in dit college dienen waarde, reikwijdte en gevolgen daarom expliciet te worden toegelicht en verwerkt.

We weten zoals gezegd niet precies hoe het college is verlopen, maar uit het studiemateriaal en de e-maildiscussie tussen docent en student concluderen wij dat het onderwijs op dit criterium niet aan de geformuleerde kwaliteitseis voldoet. Ook merkt de commissie nog op dat de docent aan het slot van een uitvoerig schrijven aan klaagster besef heeft getoond van de mogelijkheid dat het door hem gepresenteerde anders kon worden "opgepakt" dan hij beoogde. Hierop is evenwel geen nadere communicatie gevolgd met de bij de cursus betrokken studenten. De docent heeft na het college niet alsnog dit manco gerepareerd, terwijl daartoe alle aanleiding was na de e-maildiscussie met de studente. Hoewel de docent de theorie van Rushton slechts zijdelings ter sprake had gebracht in het hier in geding zijnde college, had juist die discussie hem kennelijk duidelijk gemaakt dat het ging om een uiterst gevoelige materie. De gevaren van een theorie als die van Rushton zijn onvoldoende behandeld in het gegeven college en dat is later helaas niet rechtgezet.

Wij geven het College van Bestuur in overweging de academische gemeenschap nog eens uitdrukkelijk te wijzen op de relevantie van dit didactisch-maatschappelijke criterium voor de inhoud en vormgeving van het onderwijs.

Conclusie: de door klaagster ingediende klacht is gegrond. Ondanks alle goede bedoelingen is de in de cursus Evolutionaire psychologie aan de orde gestelde theorie van Philippe J. Rushton in het college noch in de daarop volgende communicatie van voldoende context voorzien.

3. Beoordeling van de wijze waarop de faculteit Sociale Wetenschappen de klacht heeft behandeld

Het College van Bestuur heeft de commissie verzocht een oordeel te vellen over de wijze waarop de faculteit de klacht van de studente heeft behandeld. Hiertoe heeft zij een gedetailleerd dossier bestudeerd en gesprekken gevoerd met allen die vanwege de faculteit bij de afhandeling waren betrokken met uitzondering van de docent in kwestie.

Alvorens een klacht in te dienen vroeg de studente om opheldering bij haar docent. Met waardering vermeldt de commissie de uitvoerigheid waarmee deze in eerste instantie zich heeft ingespannen met haar in discussie te gaan, ook al kon hij haar daarmee niet overtuigen. (De commissie stelt vast dat de docent zowel door klaagster als door haar medestudenten als een uitstekende en enthousiasmerende docent wordt gekenschetst). Via de klachtencoördinator van de faculteit kwam de daarop door klaagster ingediende klacht bij de directeur van het onderwijsinstituut Psychologie. In een brief aan de klachtencoördinator verklaart deze de klacht ongegrond. Hierbij wordt verwezen naar een gesprek met de docent. Ten onrechte, zo meent de commissie, heeft de beoordelaar noch de klaagster noch andere studenten gehoord of doen horen. Het criterium op grond waarvan vervolgens de klacht werd afgedaan (academische vrijheid waarbij docenten zich in hun selectie op basis van zowel wetenschappelijke als didactische gronden laten leiden "door hun wetenschappelijk geweten"; een docent die voldoende ruimte biedt voor discussie) acht de commissie onvoldoende. De klacht betrof niet selectie van de behandelde stof maar de presentatie daarvan en daarin gelden zekere maatstaven, zoals hierboven reeds is toegelicht. De directeur van het onderwijsinstituut deed overigens niet rechtstreeks uitspraak over de klacht maar beperkte zich tot een advies aan de klachtencoördinator. Naar het inzicht van de commissie is het evenwel evident dat het profiel van de functie van klachtencoördinator niet overeenkomt met een onderzoek naar en eindoordeel over klachten met betrekking tot de inhoudelijke kwaliteit van het onderwijs. Dat zowel klaagster als de klachtencoördinator zelve de rol van de laatste beperkt zagen tot bemiddeling en toezicht op een behoorlijke afwikkeling blijkt uit hun correspondentie. Van de faculteit mag worden verwacht dat zij op dit punt procedurele helderheid schept.

Overeenkomstig het opleidingsstatuut werd na deze afwijzing beroep ingesteld bij de decaan van de Faculteit Sociale Wetenschappen. Na enige procedurele schermutselingen besloot deze het oordeel te vragen van een onafhankelijk deskundige. Klaagster stemde hiermee in. Over de vraag of hier sprake was van een met haar overeengekomen "bindend" advies en of bij publicatie ook het standpunt van het LBR moest worden meegenomen, vermag de commissie niet te oordelen. Wat tussen partijen was overeengekomen, werd niet schriftelijk vastgelegd. De decaan had zich intussen al op het standpunt gesteld dat de klacht "ordentelijk" was

afgewikkeld. In zijn brief aan de deskundige richt hij het verzoek om advies op twee vragen: "1) houdbaarheid theorie/data Rushton; en 2) bijzondere kritische aandacht in onderwijs noodzakelijk?"

De commissie beperkt zich tot de vaststelling dat de deskundige bij zijn beoordeling strikt genomen niet heeft geantwoord op de aan hem gestelde vragen. Het advies beziet de klacht als zijnde gericht tegen "het opvoeren van Rushtons humane-rassentheorie in een cursus". In reactie gaat de adviseur na of hij zelf die theorie had kunnen opvoeren. Voorts richt de deskundige zich op de vraag of de politieke overtuiging van een onderzoeker van belang is voor de beoordeling van diens wetenschappelijk werk. Het ging evenwel om de wijze van presentatie van Rushtons theorie in verband met houdbaarheid en de mogelijke noodzaak tot bijzondere kritische aandacht in het onderwijs

Hoewel hij zich op het standpunt had kunnen stellen dat een oordeel over het advies van de externe deskundige niet op zijn weg lag en in dit stadium eenvoudig kon worden volstaan met publicatie -al of niet tezamen met door klaagster ingewonnen adviezen- sloot de decaan zich bij het oordeel van de externe deskundige "inhoudelijk" aan. De commissie deelt dit oordeel niet; niettemin spreekt zij haar waardering uit voor de wijze waarop de decaan zich heeft ingespannen voor een inhoudelijke afwikkeling van de kwestie.

Klaagster was bij de decaan in beroep gegaan tegen een beslissing van het onderwijsinstituut. Formeel heeft de decaan daarop nooit een besluit genomen omdat hij meende dat de studente en hij tezamen hadden gekozen voor een alternatieve procedure. Toen over die procedure tussen haar en de decaan geen overeenstemming mogelijk leek, wendde de studente zich tot de onderwijsinspectie. Daar werd haar voorgehouden dat uitsluitend een klacht tegen het College van Bestuur in behandeling zou kunnen worden genomen. Zodoende kwam de klacht bij het CvB terecht terwijl die zowel *de jure* als *de facto* nog "hing" bij de faculteit.

Concluderend staat de commissie voor de vraag waaraan het gebrek aan inhoudelijke beoordeling van de klacht door of vanwege de faculteit valt te wijten. In eerste instantie kan worden gewezen op het verzuim tijdens de behandeling klaagster rechtstreeks in de procedure te betrekken. Het oordeel van de decaan dat de klacht ordentelijk was afgehandeld deelt de commissie dan ook niet. Dat de decaan vervolgens koos voor een verzoek om advies gericht aan een externe deskundige, kan de commissie wel volgen. Terzijde merkt zij op dat wanneer in zo'n zaak tussen klager en faculteit een bepaalde procedure van behandeling wordt overeengekomen, inclusief vorm en wijze van publicatie, het aanbeveling verdient dat akkoord in een protocol vast te leggen. Dat de decaan van de adviseur geen antwoord kreeg op de door hem gestelde vragen heeft mede geleid tot een onbevredigende afhandeling. De commissie beveelt aan in voorkomende gevallen de (vanzelfsprekend te motiveren) eindverantwoordelijkheid nadrukkelijk bij de decaan zelf dan wel een door deze ingestelde facultaire commissie te leggen. Aan het College van Bestuur geeft de commissie in overweging bij alle (federaties van) faculteiten na te gaan of en hoe de afhandeling van klachten van inhoudelijke aard betreffende het onderwijs is geregeld.

Conclusie: Ondanks alle goede bedoelingen is de behandeling van de klacht door de faculteit zowel procedureel als inhoudelijk tekort geschoten.